

ԼՐԱԳՐՈՂԻ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՐՓԻՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հոդվածը նվիրված է լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությանը: Հոդվածում վերլուծվում են լրագրողական աղբյուրների պաշտպանության միջազգային հիմնական գործիքները և փաստաթղթերը: Ավելին, հոդվածը դիտարկում է լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությունը մի քանի հարթությունից, դրանք են՝ լրագրողական չիրապարակված նյութերի տրամադրում, վկայություն դատարանում, մամուլի կազմակերպությունների և լրագրողների տների խուզարկություն: Հոդվածում մեծ շեշտադրում է կատարվում լրագրողական աղբյուրների պաշտպանության միջազգային լավագույն փորձին. այսպես՝ հոդվածում վերլուծվում են լրագրողների աղբյուրների պաշտպանության վերաբերյալ Հարավսլավիայի միջազգային տրբունալի չափանիշները, Կանադայում կիրառվող հայտնի Վիգմորի թեսթը, ինչպես նաև Սլովենիայի, Իտալիայի, Շվեդիայի և այլ երկրների փորձը լրագրողների աղբյուրների պաշտպանության համար: Հոդվածում հատկապես կարևորվում են նաև լրագրողների աղբյուրների պաշտպանության վերաբերյալ ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքը: Անդրադառնալով հայկական իրավական համակարգին՝ հոդվածը մանրամասն անդրադարձ է կատարում նաև լրագրողական աղբյուրների պաշտպանության վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումներին: Հիմնվելով միջազգային լավագույն փորձի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ ՄԴ որոշումներում ամրագրված դիրքորոշումների վրա՝ հոդվածը սահմանում է մի շարք չափանիշներ լրագրողական աղբյուրների պաշտպանության համար հայկական իրավական համակարգում՝ հաշվի առնելով լրագրողների հատուկ դերը ժողովրդավարական հասարակությունում:

Բանալի բառեր – խոսքի ազատություն, լրագրողական աղբյուր, ՄԻԵԴ, լրագրող

Լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությունը խոսքի ազատության իրավունքի առանցքային տարրն է: Անհերքելի է, որ մամուլը մեծապես կախված է անձանցից, ովքեր հանրային հետաքրքրություն ունեցող հարցերով մատակարարում են տեղեկատվություն: Շատ հաճախ անհատները լրագրողներին հայտնում են գաղտնի տեղեկատվություն՝ այն համոզմունքով, որ աղբյուրի գաղտնիության պահպանմամբ այդ տեղեկատվությունը հասանելի կդառնա հասարակության լայն շրջանակների: Ավելին՝ հաճախ հենց անանունությունը և գաղտ-

նիությունն են այն հիմնական նախապայմանները, որոնց հիման վրա լրագրողները ստանում են իրենց տեղեկատվությունը: Երբ կամ եթե աղբյուրները համոզված չեն, որ գաղտնիությունը կպահպանվի, նրանք լռում են, և հասարակությունը իր հերթին զրկվում է կենսական տեղեկատվությունից¹:

Լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությունը զուտ իրավական հարց չէ: Այն նախնառաջ էթիկական կարևոր հիմնահարց է, նույնիսկ նշվում է, որ բոլոր լրագրողների միջև առկա է համաձայնություն, որ աղբյուրների պաշտպանությունը գրեթե համընդհանուր մակարդակի հասցված մասնագիտական կանոն է²:

Լրագրողների տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանությունը նախատեսված է 100-ից ավելի երկրների օրենսդրությամբ³, ընդհուպ մինչև սահմանադրական ամրագրմամբ: Այսպես, օրինակ, Արգենտինայի Մահմանադրությունը ուղղակիորեն ամրագրում է, որ լրագրողական տեղեկատվության աղբյուրների գաղտնի բնույթը չպետք է խախտվի:

Բավականին հետաքրքիր է նաև շվեդական կարգավորումը, մասնավորապես՝ տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանությունը սահմանադրական իրավունք է, որը ամրագրված է շվեդական սահմանադրության մաս կազմող մամուլի ազատության մասին ակտով: Ավելին՝ սահմանադրական կարգավորումից գատ լրագրողների համար նախատեսված է քրեական պատասխանատվություն՝ առանց համապատասխան թույլտվության և ընթացակարգի իրենց տեղեկատվության աղբյուրները բացահայտելու համար⁴:

Լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությանը անդրադարձել են ոչ միայն ներպետական օրենսդրությունները, այլ նաև միջազգային տարբեր կառույցներ:

Այս առումով կարևոր են նախկին Հարավսլավիայի միջազգային քրեական տիբունալի ամրագրած մոտեցումները;

1993 թվականին «The Washington Post-ի» («Վաշինգտոն Փոստ») լրագրող Ջոնաթան Ռանդալը հրապարակեց հարցազրույց, որը մասամբ հիմնված էր Ռադուլավ Բրջանինի՝ բոսնիացի սերբի հարցազրույցի վրա, որում վերջինս պնդում էր, որ ոչ սերբերը պետք է խաղաղ դուրս մղվեն՝ էթնիկապես մաքուր միջավայր հաստատելու համար: Այս հարցազրույցի հրապարակումը բարձրացրեց լրագրողի՝ վկայություն տալու հարցը Միջազգային քրեական տրիբունալի առջև: Ռանդալը հրաժարվեց ցուցմունք տալուց և հարցը բարձրացրեց Միջազգային քրեական տրիբունալի բողոքարկման պալատի առջև, որն էլ այս հարցի կապակցությամբ կատարել է մի քանի կարևոր շեշտադրում:

Այսպես, բողոքարկման պալատը այն համոզմունքին էր, որ պատե-

¹ Տե՛ս <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>

² Տե՛ս Moore, Roy L., and Michael D. Murray. *Media Law and Ethics*. Routledge, 2012, էջ 115:

³ Տե՛ս <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>

⁴ Տե՛ս Moore, Roy L., and Michael D. Murray. նշվ. աշխ., էջ 116:

րազմական թղթակիցներին վկայություն տալուն հարկադրելը կարող է վնասակար լինել նրանց լուրերի հավաքման գործառնության և անձնական անվտանգության համար: Բացի այդ՝ տեղեկացված լինելու հանրային շահի և դատավարությունը համապատասխան ապացույցով ապահովելու շահի առումով դատարանը սահմանել է հետևյալ չափանիշները՝

-առաջին հերթին պետք է ցույց տալ, որ ապացույցը ստացվել է ուղղակի ճանապարհով, և այն էական է,

-կարևոր արժեք ունի գործի էությունը հասկանալու համար,

-չկա այլ ճանապարհով ապացույց ստանալու հնարավորություն⁵:

Լրագրողի տեղեկատվության աղբյուրի պաշտպանությանը անդրադարձել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը իր բազմաթիվ որոշումներում (*Financial Times LTD and others, v. The United Kingdom, Goodwin v. The United Kingdom, Roemen and Schmit v. Luxembourg, Nordisk Film & TV A/S v. Denmark, Voskuil v. the Netherlands, Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands, Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others v. the Netherlands, Becker v. Norway*): Պետք է նշել, որ հասկապես շատ է մեջբերվում Գուդվինն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործը:

Այն վերաբերում էր անգլահայտակ, «Էնջինիեր» ամսագրի հաստիքային ցուցակում որպես լրագրող-ստաժոր աշխատող Գուդվինին, ով փորձում էր հրապարակել տեղեկատվություն այն մասին, որ «Տետրա» ընկերությունը զբաղված է 5 միլիոն ֆունտի փոխառության հայթայթմամբ, քանի որ ֆինանսապես ծանր վիճակում է: Այս մասին Գուդվինը իմացել էր տեղեկատվության իր աղբյուրից: Իմանալով Գուդվինի մտադրության մասին՝ «Տետրա»-ն ազգային դատարանների միջոցով փորձել էր հարկադրել Գուդվինին բացահայտել իր տեղեկությունների աղբյուրը, ուստի Գուդվինը ստիպված էր դիմել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան: Այս գործով Եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը ներառում է նաև տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու վերաբերյալ լրագրողների իրավունքը. «Տեղեկատվության լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությունը մամուլի ազատության հիմնարար պայմաններից է...»: Դատարանը շարունակում է այս միտքը՝ նշելով. «Նման պաշտպանության բացակայության պարագայում տեղեկատվության աղբյուրները կդադարեն մամուլին աջակցելուց, ինչն էլ բացասաբար կանդրադառնա հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերի վերաբերյալ ստույգ և վստահելի տեղեկատվություն տրամադրելու մամուլի հնարավորության վրա: Արդյունքում կխաթարվի մամուլի՝ որպես հասարակական շահերի պաշտպանի կենսականորեն կարևոր դերը: Նկատի ունենալով ժողովրդավարական հասարակությունում տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանության կարևորությունը մամուլի

⁵ *St' u Moore, Roy L., and Michael D. Murray*, նշվ. աշխ., էջ 115:

ազատության համար և այն վտանգավոր ներգործությունը, որով աղբյուրի բացահայտման մասին դատական կարգադրությունը կարող է ունենալ մամուլի ազատության վրա՝ նման միջոցը չի կարող համարվել համատեղելի Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի հետ, եթե դա արդարացված չէ ավելի կարևոր հասարակական շահի առկայության անհրաժեշտությամբ»⁶:

Լրագրողների տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանությանը անդրադարձել են նաև Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը և Եվրոպայի խորհրդի նախարարական կոմիտեն:

Այսպես՝ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ «Լրագրողների տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու վերաբերյալ» 2000 թվականին ընդունված թիվ R(2000)7 հանձնարարականը սահմանում է մի շարք չափանիշներ, որոնց դեպքում տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը կարող է համարվել իրավաչափ:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի նշված հանձնարարականի բացատրական հուշագրում հստակեցված են նաև այն չափանիշները, որոնք պահպանելիս կարող են կիրառվել տեղեկատվության աղբյուրի պաշտպանության սահմանափակումներ, մասնավորապես՝

- ա) այլընտրանքային միջոցների սպառում,
- բ) իրավաչափ նպատակի գերակայում:

Ընդ որում՝ «գերակայող իրավաչափ նպատակը» ենթադրում է.

- անձի կյանքի պաշտպանության անհրաժեշտություն,
- ծանր հանցագործության կանխման անհրաժեշտություն,
- ծանր հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող անձի դատական պաշտպանության անհրաժեշտություն:

Միաժամանակ, նման բացահայտումը պետք է լինի **բացառիկ դեպքերում**՝ պայմանավորված հասարակության քրեաիրավական բնույթի կենսական շահով⁷:

2011 թվականին հանձնարարականով հանդես եկավ նաև Խորհրդարանական վեհաժողովը: Այսպես՝ 1950(2011) հանձնարարականով վեհաժողովը մտահոգությամբ նշում է, որ Եվրոպայի շատ երկրներում իշխանությունները մի շարք դեպքերում հարկադրել են կամ փորձել են հարկադրել լրագրողներին բացահայտելու իրենց աղբյուրները՝ չնայած Նախարարների կոմիտեի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից սահմանված չափանիշների: Նշվում է, որ նման խախտումները առավել տարածված են Խորհրդի անդամ այն երկրներում, որոնցում չկա հստակ օրենսդրություն:

Վեհաժողովը ընդգծում է, որ իշխանությունները չեն կարող պահանջել տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտում, եթե պահպանված

⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57974%22%7D>, նուև՝ <http://www.foi.am/hy/articles/item/352/>

⁷ Տե՛ս <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2015/pdf/sdv-1234.pdf>

չեն Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության չափանիշները, և հաստատված չէ, որ ողջամտորեն չկա տեղեկատվությունը ստանալու այլընտրանք, կամ դրանք սպառված են, տեղեկատվության բացահայտման իրավաչափ շահը գերազանցում է տեղեկատվության չբացահայտման հանրային շահը, և տեղեկատվության բացահայտման գերակա պահանջը հաստատված է:

Այդուհանդերձ, տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը պետք է իրականացվի բացառիկ դեպքերում, երբ առկա են կենսական հանրային կամ անհատական շահեր և դրանք հստակորեն սահմանված են: Տեղեկատվության աղբյուրը բացահայտել պահանջող իշխանությունները պետք է հիմնավորեն, թե ինչու է այդ կենսական շահը գերակայում տեղեկատվության չբացահայտման շահի նկատմամբ և արդյոք այլընտրանքային միջոցները սպառվել են, թե ոչ: Եթե ազգային օրենսդրությամբ այդ աղբյուրները պաշտպանված են ցանկացած տեսակի բացահայտումից, դրանք չպետք է բացահայտվեն⁸:

Վերոգրյալից ակներև է, որ լրագրողի՝ տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու իրավունքը ամրագրված է միջազգային մակարդակով և բազմաթիվ երկրների օրենսդրությամբ: ՀՀ օրենսդրությամբ ևս պաշտպանվում է լրագրողի տեղեկատվության աղբյուրը: Այսպես, «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները պարտավոր չեն բացահայտել տեղեկատվության աղբյուրը, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերի:

2. Տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը լրատվական գործունեություն իրականացնողին, ինչպես նաև լրագրողին կարող է պարտադրվել դատարանի որոշմամբ՝ քրեական գործի առիթով՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտման նպատակով, եթե հասարակության շահերի քրեաիրավական պաշտպանության անհրաժեշտությունն ավելի ծանրակշիռ է, քան տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու հասարակության շահագրգռվածությունը, և սպառված են հասարակական շահերի պաշտպանության մնացած բոլոր միջոցները: Այդ դեպքում, լրագրողի միջնորդությամբ, դատական քննությունն իրականացվում է դռնփակ»:

Միայն նշված հոդվածը բավական չէ լրիվ հասկանալու լրագրողի աղբյուրի պաշտպանության ողջ ծավալը: Միջազգային պրակտիկան ցույց է տալիս, որ լրագրողի այս իրավունքը դրսևորվում է մի շարք հարթություններում:

1) Լրագրողական չհրապարակված նյութերի տրամադրում

Լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությունը ենթադրում է, որ լրագրողները պաշտպանված են դեռևս չհրապարակված հետազոտա-

⁸ Տե՛ս <https://rm.coe.int/factsheet-on-protection-of-sources-june2018-docx/16808b3dd9>

կան և վերլուծական իրենց նյութերը իշխանություններին և իրավապահ մարմիններին տրամադրելու պարտականությունից: Եթե նշված նյութերը մինչև լրագրողի կողմից ամբողջացումը հասանելի դառնան իշխանություններին կամ այլոց, մեծ է հավանականությունը, որ համապատասխան ապացույցները կարող են վերափոխվել, վերանալ կամ այլ կերպ վնասվել: Այս պատճառով է, որ ՄԻԵԴ-ը «Նագլան ընդդեմ Լատվիայի» գործով հանգել է այն եզրակացության, որ լրագրողի՝ հետազոտական նյութը հարկադիր տրամադրելը կարող է զսպող ազդեցություն (chilling effect) ունենալ լրագրողի խոսքի ազատության վրա⁹:

2) Վկայություն դատարանում

Լրագրողական աղբյուրի պաշտպանության հաջորդ տարրը ենթադրում է լրագրողների պաշտպանություն, երբ իշխանությունները պահանջում են դատարանում վկայություն տալ: Մա պաշտպանում է լրագրողին իշխանության կամ այլ ուժային կառույցի նախաքննական գործիք դառնալուց: Հարկ է նշել, որ դեռևս 2007 թվականին ԵԱՀԿ մամուլի ազատության հարցերով պատասխանատուն հրապարակել է անդամ երկրներում տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանության վերաբերյալ ուսումնասիրություն, որով կառույցը խորհուրդ է տվել, որ լրագրողները չպետք է վկայություն տան քրեական կամ քաղաքացիական դատավարությունների ժամանակ կամ որպես վկա տրամադրեն տեղեկատվություն, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նման անհրաժեշտությունը ունի կենսական նշանակություն, տեղեկատվությունը այլ միջոցներով հասանելի չէ, չկա հավանականություն, որ նման տեղեկատվության տրամադրումը կվտանգի առողջությունը և չի սահմանափակի այլոց ունակությունը հետագայում նմանատիպ աղբյուրից տեղեկություն ստանալու¹⁰:

Այս երաշխիքը հատկապես կարևորվում է զինված հակամարտությունների ժամանակ, ինչն էլ նախկին Հարավսլավիայի գործով ռազմական տրիբունալը նշել է: Մասնավորապես, տրիբունալը ընդգծել է՝ եթե պատերազմական թղթակիցները սկսեն դիտարկվել որպես մեղադրանքի հնարավոր վկաներ, ապա նրանք դիտողից արագորեն կվերածվեն պատերազմական հանցագործությունների թիրախի՝ վտանգելով իրենց կյանքը¹¹:

3) Մամուլի կազմակերպությունների գրասենյակների և լրագրողների տների խուզարկություն

Լրագրողների տեղեկատվության իրավունքի պաշտպանության համատեքստում կարևորվում է մամուլի կազմակերպությունների

⁹ Տե՛ս <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>

¹⁰ Տե՛ս Organization for Security and Co-operation in Europe, Representative on Freedom of the Media, Access to information by the media in the OSCE region: trends and recommendations. Summary of preliminary results of the survey, 30 April 2007: Տե՛ս նաև <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>

¹¹ Տե՛ս Prosecutor v Radoslav Brdjanin and Momir Talic, Case IT-99-36-AR73.9, Decision on Interlocutory Appeal, 11 Dec 2002: Տե՛ս նաև <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>

գրասենյակների և լրագրողների տների խուզարկության հարցը: Այսպես, օրինակ, Կանադայի գերագույն դատարանը սահմանել է 9 շափանիշ, որոնք պետք է պահպանվեն թերթերի կամ մեդիա կազմակերպությունների գրասենյակները խուզարկելիս: Դրանք են՝ քրեական գործերի քննության, մեղադրանքի և լուրեր հավաքելու ու տարածելու մեդիա կազմակերպությունների շահերը հավասարակշռելը, այլընտրանքային աղբյուրներից տեղեկատվություն ստանալու հավանականությունը, նյութերի հրապարակված լինելը, խուզարկությունը սահմանափակելը և խուզարկությունից հետո վերլուծություն կատարելը, ինչպես նաև քննարկվում է, թե արդյոք գտնվել են անհրաժեշտ նյութերը և արդյոք խուզարկությունը իրականացվել է հիմնավորված, թե ոչ¹²:

Գերմանիայում 2007 թվականին Սահմանադրական դատարանը սահմանեց, որ լրագրողական սենյակների խուզարկությունը խախտել է խոսքի ազատության իրավունքը, որը երաշխավորվում է երկրի Հիմնական օրենքով¹³:

Այս առումով հատկապես կարևոր է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան: Եվրոպական դատարանը լրագրողների բնակարանների խուզարկության և նրանցից նյութերի առգրավմանը անդրադարձել է մի շարք որոշումներով (Roemen and Schmitt v. Luxembourg, Ernst and Others v. Belgium, Tillack v. Belgium, Martin and Others v. France, Ressiot and Others v. France, Saint-Paul Luxembourg S.A. v. Luxembourg, Stichting Ostade Blade v. the Netherlands, Görmüş and Others v. Turkey): Ուշադրության է արժանի «Գորմուսն ընդդեմ Թուրքիայի» գործը:

2007 թվականի ապրիլին «Նոկիտա» շաբաթաթերթը հրապարակել էր փաստաթղթեր, որոնք Թուրքիայի զինված ուժերի բարձրագույն հրամանատարությունը դասակարգել էր գաղտնի: Դիմումատուն, ով ոչ միայն թերթի խմբագիրն էր, այլ նաև հետաքննող լրագրողը, պնդում էր, որ իշխանությունների ձեռնարկած միջոցառումները, մասնավորապես իր անձնական կացարանի խուզարկությունը և փաստաթղթերի առգրավումը իրականացվել էին իր տեղեկատվության աղբյուրը բացահայտելու նպատակով, ինչով խախտվել էր արտահայտվելու ազատության իր իրավունքը, հատկապես որպես լրագրող տեղեկատվություն ստանալու և փոխանցելու իրավունքը:

Նշված գործով դատարանը հաստատված համարեց, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում: Ըստ դատարանի՝ գաղտնի զինվորական փաստաթղթերի հիման վրա հրապարակված նյութը, անկախ նրանից՝ ցանկալի, թե անցանկանալի էր զինված ուժերի համար, ի վիճակի էր ներդրում ունենալ հանրային քննարկման համար: Ընդգծելով լրատվության աղբյուրների պաշտպանության կարևորությունը՝ դատարանը գտավ, որ լրագրողի արտահայտվելու

¹² Տե՛ս <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>

¹³ Տե՛ս նույն տեղը:

ազատությանը, հատկապես տեղեկատվություն փոխանցելու իրավունքին միջամտությունը համաչափ չի եղել իրավաչափ նպատակին, չկար սոցիալական անհրաժեշտություն և հետևաբար անհրաժեշտ չէր ժողովրդավարական հասարակությունում, հետևաբար առգրավումը, թերթի համակարգչային տվյալների ամբողջ ծավալը ստանալը և պահպանելը իշխանությունների կողմից իրավաչափ չէին: Ավելին՝ դատարանը այն կարծիքին էր, որ իշխանության նմանօրինակ գործողությունները կհանգեցնեն այն բանին, որ անհատները կխուսափեն տեղեկատվություն տրամադրել հանրային նշանակության հարցերի վերաբերյալ, այդ թվում այնպիսի հարցերի, որոնք վերաբերում են զինված ուժերին¹⁴:

4) Լրագրողներին հետևելու արգելք

Շատ է քննարկվում նաև լրագրողներին հետևելու արգելքի հարցը: Դեռևս 2014 թվականին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն նշել է, որ լրագրողներին և այլ մեդիա դերակատարների հետևելը, այդ թվում՝ առցանց տիրույթում (tracking their online activities), կարող է վնասել խոսքի ազատությունը, եթե այն իրականացվում է առանց անհրաժեշտ երաշխիքների, և նույնիսկ կարող է վտանգել առնչվող անձանց կյանքը: Այն կարող է ի չիք դարձնել լրագրողների տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանությունը¹⁵:

Չեռաքրքրական է, որ Իտալիայի գերագույն դատարանը դեռևս 2004 թվականին ամրագրել է, որ աղբյուրների պաշտպանությունը պետք է մեկնաբանվի լայն՝ ընդգրկելով նաև լրագրողի հեռախոսային զանգերի գաղտնիությունը:

Դատարանը մասնավորապես նշել է, որ պաշտպանությունը պետք է ընդլայնվի՝ ընդգրկելով այն ամբողջ տեղեկատվությունը, որը կարող է հանգեցնել գաղտնի տեղեկություն տրամադրած անձանց նույնականացմանը: Այդ իսկ պատճառով, լրագրողի կողմից կատարված զանգերի հեռախոսահամարները ևս ենթակա են պաշտպանության, այն պատճառով, որ դրանք կարող են հանգեցնել տեղեկություն տրամադրած անձանց անհատականացմանը¹⁶:

Նույն մոտեցումն է ամրագրվել Սլովենիայում, որի Գերագույն դատարանը դեռևս 2007 թվականին նշել է, որ լրագրողական աղբյուրների պաշտպանությունը ազատ լրագրության և մամուլի հիմնաքարերից է: Այս որոշմամբ դատարանը արձանագրել է, որ տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը լրագրողի մուտքային և ելքային զան-

¹⁴ Տե՛ս <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-160255%22%5D%7D>

¹⁵ Տե՛ս Declaration of the Committee of Ministers on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors, Adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2014 at the 1198th meeting of the Ministers' Deputies:

¹⁶ Տե՛ս Moretti Paolo v. Sentence of Court of Como of 22 November 2002, No. 2054; Decision of the Supreme High Court (“Corte Suprema di Cassazione”) – Sixth Criminal Chamber, 21 January 2004, No. 85., Տե՛ս նաև

<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>:

գերի վերժանման միջոցով անկասկած արգելակել է լրագրողի կողմից հետագա հետաքննությունը: Հավանականությունը, որ տեղեկատվության աղբյուրը կարող է բացահայտվել, կհանգեցնի այն բանին, որ ոչ ոք չի ցանկանա լրագրողին հեռախոսով տրամադրել տեղեկություններ: Մա վտանգում է լրագրողի մասնագիտական գործունեության անաչառությունը և արդյունավետությունը հատկապես քաղաքական գործերի հետաքննությամբ զբաղվող լրագրողների դեպքում¹⁷:

Հարկ է նշել, որ ներկայումս ամբողջ աշխարհում շատ է քննարկվում նաև սահմանային անցակետերում լրագրողների խուզարկության հարցը, սակայն այս առումով կայուն դատական պրակտիկա դեռևս ձևավորված չէ¹⁸:

Ընդամին, շատ կարևոր է քննարկել նաև այն չափանիշները, որոնց դեպքում լրագրողին կարելի է հարկադրել բացահայտելու տեղեկատվության աղբյուրը: Այսպես, օրինակ, Կանադայում կիրառվում է *Վիզմորի* հայտնի թեսթը: Կանադայի նախադեպային պրակտիկան այնպիսին է, որ գաղտնիության իրավունքի մասին կարելի է խոսել, եթե կան թեսթի հետևյալ տարրերը.

Առաջին՝ հաղորդակցությունը պետք է հաստատվի գաղտնիության պայմաններում, այն ընկալմամբ, որ տեղեկատվություն հաղորդողի ինքնությունը գաղտնի պահվի:

Երկրորդ՝ գաղտնիությունը պետք է լինի կենսական հաղորդակցության հարաբերություններում:

Երրորդ՝ այդ հարաբերությունները պետք է լինեն այնպիսին, որ բարեխղճորեն ծառայեն հասարակական բարօրությանը: Ի վերջո, եթե բոլոր այս չափանիշները պահպանված են, դատարանը պետք է դիտարկի՝ արդյոք տվյալ պարագայում տեղեկատվությունն տրամադրողի ինքնությունը պաշտպանելու շահը գերակշռո՞ւմ է ճշմարտությունը իմանալու հասարակական շահին, թե՛ ոչ¹⁹:

Կարևոր է նաև ՄԻԵԴ նախադեպային պրակտիկան: Մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը հանգում է նրան, որ իրավունքին միջամտությունը պետք է նախատեսված լինի օրենքով, այն պետք է հետապնդի իրավաչափ նպատակ: Մասնավորապես՝ միջամտության նպատակը պետք է լինի այլոց իրավունքները պաշտպանելը, խորհրդապահական պայմաններով ստացված տեղեկատվության բացահայտումը և հանցագործությունները կանխելը, և որ տվյալ միջամտությունն անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ հետևյալ սկզբունքների հաշվառմամբ.

- ազատ արտահայտվելու իրավունքը ժողովրդավարական հասարակության համար:

¹⁷ Sté u Ranc v. Ministry of Internal Affairs, Sklep in sodba II Ips 473/2005 in II Ips 474/2005, 10.10.2007: Sté u նաև <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>.

¹⁸ Sté u <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Protection/Article19.pdf>:

¹⁹ Sté u Moore, Roy L., and Michael D. Murray. նշվ. աշխ.:

րակության հիմնաքարերից է, և այս իմաստով լրատվամիջոցների համար նախատեսված երաշխիքներն առանձնակի կարևորություն ունեն,

- լրատվական աղբյուրի պաշտպանությունը լրատվական ազատության հիմնական պայմաններից է,

- առանց նման պաշտպանության աղբյուրները կխուսափեն աջակցել լրատվամիջոցներին հասարակությանը հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերի վերաբերյալ տեղեկատվություն տալու հարցում: Դրա հետևանքով կթուլանա լրատվամիջոցների կենսական դերը և բացասական ազդեցության կենթարկվի լրատվամիջոցների ճշգրիտ և հավաստի տեղեկատվություն տալու ունակությունը,

- հաշվի առնելով ժողովրդավարական հասարակությունում ազատ մամուլի լրագրողական աղբյուրների պաշտպանության կարևորությունը և աղբյուրի բացահայտման պահանջի բացասական ազդեցությունն այդ ազատության վրա նման միջոցը չի կարող համապատասխանել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի պահանջներին, քանի դեռ այն չի հիմնավորվել հանրային շահի գերակա պահանջով:

Որպես ընդհանուր սկզբունք՝ ազատ արտահայտվելու իրավունքի ցանկացած սահմանափակման «անհրաժեշտություն» պետք է համոզիչ կերպով հիմնավորվի: Առաջին հերթին ազգային իշխանություններն են գնահատում սահմանափակումների համար «ծանրակշիռ սոցիալական պահանջի» առկայությունը, և նման գնահատական տալիս նրանք օժտված են որոշակի հայեցողությամբ:

Մյուս կողմից՝ հաշվի է առնվում, որ ազգային հայեցողության շրջանակները սահմանափակված են ժողովրդավարական հասարակության՝ ազատ մամուլը երաշխավորելու և պահպանելու շահով: Այդ շահը մեծ դեր է կատարում հավասարակշռման գործում, որով որոշվում է, թե արդյոք սահմանափակումները համաչափ են հետապնդվող իրավաչափ նպատակին: Բացահայտման պահանջը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ ոչ միայն աղբյուրի վրա, որի ինքնությունը կարող է պարզվել, այլ նաև լրատվամիջոցի վրա, որի հեղինակությունը կարող է խաթարվել ապագա հնարավոր աղբյուրների և հասարակության անդամների շրջանում, որոնք շահագրգռված են ստանալ տեղեկատվություն անանուն աղբյուրից, և որոնք իրենց հերթին կարող են դառնալ աղբյուր²⁰:

Հայաստանյան իրավական պրակտիկայում լրագրողների տեղեկատվության աղբյուրների բացահայտման առումով հատկապես կարևոր նշանակություն ունեցավ ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՄԴՈ 1234 որոշումը «Հրապարակ օրաթերթ» ՄՊԸ-ի և «Ստարտ մեդիա» ՄՊԸ-ի դիմումների հիման վրա՝ «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին

²⁰ Տե՛ս <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2015/pdf/sdv-1234.pdf>

կետի, 279-րդ հոդվածի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով:

Գործի դատավարական պատմությունը հետևյալն էր. դիմողները ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության հատկապես կարևորագույն գործերի քննիչից ստացել են գրություն առ այն, որ 26.06.2014 թվականին Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը թիվ ԵԿԴ/0032/08/14 գործով որոշում է կայացրել «Հրապարակ» օրաթերթին և «Ի լուր էլ էմ» ինտերնետային կայքին համապատասխանաբար՝ «Հրապարակ» օրաթերթում 09.05.2014 թվականին տպագրված՝ «Ծուխ առանց կրակի, կամ ոստիկանապետի գլխին ամպեր են կուտակվում» և «Ի լուր էլ էմ» ինտերնետային կայքում 12.05.2014 թվականին տեղադրված՝ «Շիրակի ոստիկանապետը հարձակվել է հայտնի ըմբիշի վրա. Մարզիկը մտածում է Հայաստանի դրոշի տակ հանդես չգալու մասին» հոդվածները հրապարակելու համար հիմք հանդիսացող տեղեկատվության աղբյուրը բացահայտելուն պարտավորեցնելու մասին: Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ թիվ ԵԿԴ/0032/08/14 գործով 26.06.2014 թվականին կայացրած որոշման դեմ դիմողների ներկայացուցիչները բերել են վերաքննիչ բողոք, որը մերժվել է ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 22.09.2014 թ. որոշմամբ:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 22.09.2014 թ. որոշման դեմ դիմողների ներկայացուցիչները բերել են վճռաբեկ բողոք, ինչի կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 23.12.2014 թվականին կայացրել է «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշում²¹:

Նշված գործի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանը նախ ամրագրեց այն չափանիշները, որոնց պահպանման դեպքում միայն կարելի է բացահայտել տեղեկատվության աղբյուրը: Այսպես, Բարձր դատարանը նշեց. ««Ձանգվածային լրատվության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վեճի առարկա դրույթի վերլուծությունից հետևում է, որ.

նախ, տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումը կարող է պարտադրվել միայն դատարանի որոշմամբ,

երկրորդ, այն կարող է իրականացվել միայն քրեական գործի առիթով,

երրորդ, նպատակը պետք է լինի ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության բացահայտումը,

չորրորդ, հասարակության շահերի քրեաիրավական պաշտպանության անհրաժեշտությունն ավելի ծանրակշիռ պետք է լինի, քան տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու հասարակության շահագրգռվածությունը,

հինգերորդ, պետք է սպառված լինեն հասարակական շահերի

²¹ Տե՛ս <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2015/pdf/sdv-1234.pdf>

պաշտպանության մնացած բոլոր միջոցները:

Վեճի առարկա նորմի իրավական բովանդակությունից հետևում է, որ նշված միայն բոլոր իրավապայմանների միաժամանակյա առկայությունն է հիմք հանդիսանում տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտման պարտադրանք կիրառելու համար»²²:

Բացի դրանից Սահմանադրական դատարանը հստակորեն ամրագրել է, որ «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը հանգում է այն բանին, որ իրավունքի գերակայությամբ առաջնորդվող ժողովրդավարական պետությունում իրավական որոշակիության և իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքներից էլնելով՝ տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտման օրինական շահը գերակա կարող է ճանաչվել այն չբացահայտելու հանրային շահի նկատմամբ այն դեպքերում, երբ աղբյուրի բացահայտումն անհրաժեշտ է անձի կյանքի պաշտպանության, ծանր (առանձնապես ծանր) հանցագործությունը կանխելու կամ ծանր (առանձնապես ծանր) հանցանքի մեջ մեղադրվող անձի դատական պաշտպանությունն ապահովելու համար: Այդ իրավապայմաններից առնվազն մեկի առկայությունը միայն կարող է իրավաչափ հիմք դառնալ օրենքով սահմանված կարգով ու վեճի առարկա դրություն նախատեսված այլ հիմքերի առկայության դեպքում տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտման համար»²³:

АРПИНЕ ОВАННИСЯН – Защита журналистских источников информации. – Статья посвящена защите журналистских источников. В ней исследуются основные международные инструменты и документы по защите журналистских источников. Кроме того, рассматривается защита источника журналиста с разных сторон: предоставление материала, требование журналиста давать показания в суде, обыски в СМИ, слежка за частными домами журналистов. В статье большое внимание уделяется передовому международному опыту защиты журналистских источников; так, в статье анализируются стандарты Международного трибунала по Югославии по защите журналистских источников, знаменитый критерий Вигмора, применяемый в Канаде, а также опыт Словении, Италии, Швеции и других стран по защите журналистских источников. В статье также освещается прецедентное право ЕСПЧ о защите журналистских источников. Ссылаясь на правовую систему Армении, в статье также подробно упоминаются позиции Конституционного суда Республики Армения в отношении защиты журналистских источников. Опираясь на передовой международный опыт, позицию Европейского суда по правам человека и решение Конституционного суда РА, в статье определяются несколько стандартов защиты журналистских источников в правовой системе Армении с учетом особой роли журналистов в демократическом обществе.

Ключевые слова: свобода слова, журналист, журналистский источник, ЕСПЧ

²² Տե՛ս <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2015/pdf/sdv-1234.pdf>

²³ Տե՛ս <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2015/pdf/sdv-1234.pdf>

ARPINE HOVHANNISYAN – *The Protection of the Journalist's Sources.* –

The Article is dedicated to the protection of the journalist's sources. It explores the main international tools and documents for protecting journalists' sources. Moreover, the article observes the protection of the journalist's source from different dimensions: provision of material, requiring a journalist to testify in the court, searches of media organizations, and private homes of journalists' surveillance. In the article, great emphasis is placed on the international best practice in the protection of journalistic sources; thus, the article analyzes the standards of the International Tribunal of Yugoslavia on the protection of journalists' sources, the famous Wigmore test used in Canada, as well as the experience of Slovenia, Italy, Sweden and other countries in protecting journalists' sources. The article also highlights the ECHR case law on protecting journalists' sources. Referring to the Armenian legal system, the article also makes a detailed reference to the positions of the Constitutional Court of the Republic of Armenia regarding the protection of journalistic sources. Based on the international best practices, the positions of the European Court of Human Rights, and the decision of the RA Constitutional Court, the article defines several standards for the protection of journalistic sources in the Armenian legal system, taking into account the special role of journalists in a democratic society.

Key words: *freedom of speech, journalist's sources, journalist, ECHR*